

ADALÉK BASIRIUS IZSÁK XVII. SZÁZADBELI GYULAFEJÉRVÁRI TANÁR KÖNYVTÁRÁHOZ.

Közli : Nagy Gyula.

A XVII-ik század folytán Magyarországon és Erdélyben megfordult s itt hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodott külföldi tudósok közt, egyike a legkiválóbbaknak a francia eredetű angol reformatus pap, Basirius Iz s á k. — Mint I. Károly király híve és bizalmas embere, a forradalom elől menekülni volt kénytelen s miután Európa több országait beutazta, 1653-ban Konstantinápolyba érkezett, hol őt a galatai reformatusok papjokká választották.

Itt ismerkedett meg Barcsai Ákossal, II. Rákóczi György fejedelem portai követével, kinek közbenjárására a fejedelem által Gyulafejérvárra hivatván, 1655-ben az időközben elhalt Bisterfeld tanári székét foglalta el.

Viselt dolgait megírta Szilágyi Sándor »Erdély Irodalomtörténete« című jeles munkájában.¹⁾ Főléssleges volna a jól ismert események és Basirius gyulafejérvári szerezplésének viszonyai felől értekeznünk, a melyek különben is inkább egyháztörténeti, mintsem bibliographiai fontossággal bírnak ; csupán az alább közlendő adatok megvilágosítása végett kell egyet-mást a szives olvasó emlékezetében megújítanunk, azon körülményekre nézve, melyek közt Basirius rövid néhány esztendei gyulafejérvári tanárkodása után kathedrájától s nemsokára Erdélytől és Magyarországtól is megvált.

Mint tizenkét évvel előbb Angliából, épen úgy innen is politikai zavarok s a háborúság nyomorai üldözték el a tudós férfit.

Midőn Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi had-

¹⁾ Budapesti Szemle 1858. IV. köt. 194—200 ll.

járatával felkeltve a szultán haragját, országára idézte a dúló tatár hadak ezreit, a virágzó fejedelmi székváros, Gyulafejérvár, collegiumával, könyvtárával, levéltárával s egyéb kincseivel együtt szintén áldozatul esett a háború pusztító tüzeinek. Basirius Izsák néhány derék tanítványával egyike volt az utolsóknak, kik a fenyegetett várost elhagyni kényszerültek.

Az 1658-ik évi ősz elején a nagyvezér a padisah kegyét vesztett Rákóczy helyébe Barcsai Ákost ültette Erdély uralkodói székébe; de Basirius Izsák nem hagyta el pártfogó fejedelme ügyét s talán jórészt az ő szigorú de egyszersmind buzdító intéseinek következtetése lett, hogy Rákóczi György erélyesebb föllépésre sarkalva Barcsai ellen, a teljes bukás vagy teljes diadal kockáját elvetette, s miután az 1659-ik évi marosvásárhelyi országgyűlésen fejedelmi székébe visszaültették, a következő év május havában a Gyalu és Fenes közt vívott csatában életét veszté.

Basirius, ki időközben a fejérvári collegiumban ujonnan elfoglalva helyét s ott a lengyel jesuita Krsykowsky ellen még egy tudós vitában emberkedett, ura halála után egy időre ennek fia, az ifjú Rákóczy Ferencz mellé vonúlt, azután pedig nemso-kára a mindinkább növekedő zavaroktól hajtva, s részint II. Károly angol király hívásának engedve, részint övéi viszontlátásának vágyától ösztönöztetve, végleg elhagyta Magyarországot, s visszatért Angliába, hol a már restaurált királyi trón oltalma alatt régi tekintélyes állását és régi méltóságait is mind visszanyerte.

Talán sietvébb hagyta volna el hazánkat, ha a zavargós időkben szerte züllött könyvei, irományai, s egyéb ingóságai összeszedése nem tartóztatja elutazásában. Sikerült-e féltett kincseiből valamit kezéhez kapnia s magával vinnie? részletesen nem tudjuk; de annyi bizonyos, hogy még sokat itt hagyott, a minek visszaszerzése végett éveken át levelezett erdélyi jó embereivel és barátaival; s midőn Bethlen Miklós a történetíró s későbbi kancellár, Basiriusnak egykor buzgó hallgatója és szeretett tanítványa, külföldi utazásai közben 1664. elején Angliában megfordúlt, vele is érintkezésbe lépett, s könyvei és iratai visszaszerzését erősen lelkére kötötte.

Erre vonatkoznak az itt következő adalékok: levelek s Basirius elmaradt ingóságainak lajstroma, melyeket a gyulafejér-

vári káptalan levéltárában valamely egykorú gondos kéz által készült, jóllehet ma már meglehetősen rongált állapotban lévő másolat-füzet őrzött meg számunkra.¹⁾

Közlésünk irodalomtörténeti érdekekkel bírhat, de azt hiszszük, így sem lesz e szemle lapjain egészen helyén kívül való, sőt egynémely adatát talán a szűkebb értelemben vett bibliographia is értékesíthetni fogja.

Kiemeljük, hogy a jegyzékben Basirius Izsák könyveinek számáról, tartalmáról és becsértékéről említés nincsen. Csak általánosan említi a jegyzék 3-ik tétele: »Una altera cista lignea plena manuscriptis et aliis instrumentis scholasticis« és a negyedik: »Corbis magnus turcicus coriaceus vulgo sapet refertus libris.« S így azt, hogy a ládákból milyen könyvek és kéziratok voltak meg nem határozhatjuk.

Felhívjuk azonban szakférfiaink figyelmét a 14-ik számú tételre, mely iskolai kézi könyveket sorol fel, valószínűleg olyanokat, melyeket Basirius idejében a gyulafejevári collegiumban használtak. E kézikönyvek a hazai XVII. századi iskolázás történetére érdekes világot vetnek. Figyelmet érdemelnek még a »Disputationes albenses impressae« továbbá »schema albense impressum« és »Codex manuscriptus in 8°, continens collectionem variarum synodorum Hungaricarum« című tételek, melyeknek megfejtését bibliographusainkra bizzuk.

Ezek után közöljük azon levelezéseket és okmányokat, a melyek Basirius Izsák könyvtárának viszontagságaira vonatkoznak, a következő sorrendben:

I.

1661. május 28.

Stephanus Csengeri de Várad, illustrissimi ac celsissimi principis Transilvaniae etc. D. D. Joannis Kemény a secretis, viro admodum reverendo clarissimo Isaaco Basirio SS. Th. D. ac professori, compatri suo venerando, salutem, plurimam dicit.

Celsissimus princeps variis gravibus distractus negotiis, vest-

¹⁾ Orsz. Llt. Gyulafejevári kápt. Vegyesek, XXXVIII.

rae claritati per literas respondere ipsemet non potuit. Ego cum suae celsitudini candide et sincere exposuissem vestrae claritatis bonorum cum M. D. Barcsay bonis confusionem Cibinii factam, respondit sua celsitudo, nomine regni propter debitum ipsius bona et Görgényini et Cibinii in aresto esse usque ad certum tempus; quare necessarium esse V. C. indicem suorum bonorum mittere, ut juxta eum, quecumque a me ac aliis in revisione rerum M. D. Achatii Barcsay ex v. c. bonis dignosci poterunt, eadem vestrae claritati sancte reddantur.

Ego jam ex V. C. bonis sub mea potestate habeo V. C. chlamydem pellibus vulpinis subductam, culcitram, mensale lintheum, strophiola duo, pallium aestivum ex holoserico et aliquot libros, que in proximis comitiis Mediesiensibus bona fide sana conscientia et charitate integra ad manus domini Szikszai promoveri serio contendam cum effectu. Vestra quoque claritas maturet regestum, ne reliquorum quoque restitutio retardetur. Clementia celsissimi principis, deo duce, dabit effectum, ut V. C. voto suo potiatur.

His finio, a vobisque ut christianis, ut ejusdem functionis sacrae consulibus, ut denique amicitia et officio singulari devinctis, reciprocum affectum, uti par est, exspecto. Post omnia etc. Raptim ex Radnót, anno Christi 1661. die 28a Maji. Vester in Christo Jesu frater, benevolus compater et amicus ingenuus.

Stephanus Csengeri.

II.

1661. aug. 21.

Ego infrascriptus obnixè rogo virum clarissimum dominum Jacobum Schizlerum, Cibinio Transsilvanum, liberarum artium magistrum, atque in alma Wittembergensi academia philosophiae adjunctum, uti ne gravetur, oblata occasione, ubi deus acerbissimorum casuum Transsilvaniae misertus, eandem restituere dignabitur, quod faxit! tum inquisitionem adjuvare, tum curam procuratoriam impendere circa bona mea in Transsilvania deposita; quo de christiano officio orando exorare spero virum clarissimum praefatum, jure humanitatis, juxta amicitiae, par pari relaturus pro re nata in genere, cujus speciem avertat deus;

interea ratum habiturus quicquid in hoc negotio justo meo ab eodem viro clarissimo gestum fuerit. In cuius rei testimonium chyrographum sigillo munitum apposui. Wittebergae, 21a Augusti, anno domini 1661. ¹⁾ Isaacus Basirius ss. Th. D.

(l. s.)

III.

1664. febr. 20.

Magnifico juveni viro D. Nicolao de Bethlen, Isaacus Basirius S. S. Th. D. S. D.

Ex tuarum 13a Febr. datarum lectione avida, mixtum animum meum (quia tibi amantissimum) invasit affectum. Hinc enim perfusus gaudio, dum te incolumem utinam literarum atque lingvarum praeclaro augmento, ceu verae nobilitatis ornamento praecipuo inclitum, ad toto divisos orbe britannos appulisse intellexi. (Hoc enim de te protulit elogium R. ac Cl
. ²⁾ amicus cummunis) Inde vero sum percussus moerore, quod quos conciliavit olim in Dacia vestra interventu disciplinae nostrae communis virtutis cultus, eos, jam divellit intercapedo locorum hic in Britannia. Auget distantia dolorem (nam ut nosti dolor est solutio continui) quod tuum in divisam (eheu!) utinam ne desolatam patria imminentem adeo discessum obnunciare videris. Quoties ego istum Daciae inclytae statum ancipitem (tantum non jam praecipitem) in signis et causis . . .
. ³⁾ fidelis principi tum clero tum etiam populo nimirum securo. Constabiliat deus cum regno ipso religionem praeprimis orthodoxam (regni quippe columnen ad unicum solidum). Videndum, quomodo circa statum vestrum afficior animo, perinde ac si adhuc Albae Juliae versarer in cathedra; vota (deum testor!) pro salute Daciae vestratis quotidie nuncupans animitus evoluta. Ac quicquid immittet tibi reduci supre-

¹⁾ Ezen datum ellenkezik Szilágyi Sándornak Basirius elutazására vonatkozó azon állításával (id. h. 200 l.), hogy 1661. július 10-én már Durchamban papolt, holott e szerint még augustus vége felé is csak Wittebergában időzött volna.

²⁾ A név nem volt kiolvasható.

³⁾ Egy sor kiszakadt.

mus rerum arbiter, tu macte bonae causae et sequax et vindex. Fatum geras fortiter, virtutis pulcherrimae interrest. Ita eminenti quam de te praeconcepimus, praedicavimus etiam, respondebis opinioni. Audi magnanimus, priscum apud stoeae principem Demetrium philosophantem: is, vitam securam et sine ullis fortunae incursionibus »mare mortuum« vocat, a cujus immani gurgite procul o procul abesse velim, probe memor sanctoris oraculi; quod nimorum oportet nos per multas tribulationes ingredi in regnum coelorum.

Universos et singulos omnium ordinum viros illustres, magnificos, generosos, reverendos, clarissimos, mihi vel necessitudini vel beneficio, aut officio, vel christianae charitatis nexu adjunctos verbis meis quo par est salutes obtestor. Et sicubi *τα Λειψανα* nostra sive scripta, sive ¹⁾ (praecipue orientalia) temporum iniquitate interversa occurrunt adhuc integra, eorundem te vindicem praestes, atque etiam de eorum recuperatione iudicem, jure gentium adjuro; idque insuper praes tibi charum est istud amicitiae sanctum et venerabile numen; metaphisicam meam, praelectiones item theologicas, hebraicas quoque, orationes academicas, disputationem publicam cum jesuita, tractatum singularem de pulchro, quorum omnium auditor fuisti; adhuc dum desidero: itinerarium potissimum meum Hierosolimitanum, corio viridi tectum; prae hisce floccipendo vasa mea argentea et supellectilia sat lauta etc. Si quid tua opera heroica recuperatum restituetur vero domino, istius benefacti habebis me ubivis terrarum praeconem amplum atque constantem.

Vale *φίλιπτον κόρα*, et vive amicus nostri memor. D. T. O. M. in via utraque ad patriam utramque se manuducat illibatam, illaesum, sospitator.

Dunelmi, x^{mo} kal. Martii, anno MDCLXIV.

Pro Mercurio esse poterit tessera haec epistolaris: Doctori Basirio. — Tegatur epistola in volucro cum hac epigraphe: To master Daniel Skinner, mercaunt in crocoched, Fryars London.

¹⁾ Itt egy görög szó olvashatatlan.

IV.

1665. sept. 28.

Isten minden jókkal áldja kegyelmedet, édes Taraczközi uram!

Minap Radnóton létemben emlétette kgmed, hogy Basirius uramnak holmi könyvei és manuscriptumi volnának kgmed kezénél. Im azért kgmednek küldöttem ez levelet in specie, melyben azoknak megszerzését rám bizta. Az regestrum páriáját oda küldjem; kérem azért kgmedet, ez levelét látván, tudósítson, mi vagyon ott s mi nincs, és adja kezemhez, melyért mingyárt elküldök, és elhozatván, tudósítom Basirius uramat róla. Az Basirius uram tevelét pedig kgmed ugyanezen szolgálmtul küldje vissza. Ajánlom Isten kedvében kgmedet. Keresden, 28^a sept. 1655.

Kgmednek szolgáló
jó akarója

Betlen Miklós m. pr.

K ü l c z i m : Nemes tudós és tiszteletes Taraczközi Ferencz uramnak, fejérvári egyik érdemes káptalannak és nekem jóakaró uramnak adassék Szebenben.

V.

Regestum bonorum Isaaci Basirii in
Transsilvania.

Regestrum generale bonorum pertinentium ad Isaacum Basirium S. S. Th. D.

1. Una cista picta plena rei vestiariae.
2. Una cistula minor itidem picta continens pocula argentea, partim inaurata quatuor, cum coclearibus argenteis numero sex.
3. Una altera cista lignea plena manuscriptis et aliis instrumentis scholasticis.
4. Corbis magnus turcicus coriaceus vulgo sapat refertus libris.
5. Vas unum continens supellectilem ad lectum pertinentem, a) lectus plumeus amplus; b) cervical plumeum longum; c) siparia circumcirca lectum ex serico viridi; tectum item lecti,

et stragula perinde sericea: 4. Stragula acupicta suffulta gossipio. Lecti valor plus 150 imperialibus constitit. Linteorum lecti aliquot paria.

6. Item, mappae novae, mantilia etc.
7. Item, tapetum turcicum plane novum.
8. Tapetum viride, et alterum variegati coloris.
9. Strophiola acupicta pretiosa sex.
10. Variarum pixides ex orichalco.
11. Tibialia sericea nigra.
12. Capucium nocturnum rubrum.
13. Apotheca lignea parva.
14. Manuscripta praecipua:
 - a) Praelectiones theologicae in Vallebium.
 - b) Praelectiones hebraicae in psalmum 34, et proverbiorum cap. 1.
 - c) Tota metaphysica.
 - d) Tractatus singulares duo de pulchro et ordine.
 - e) Problema, utrum liceat marito verberare uxorem? Negatio.
 - f) Orationes academicae variae.
 - g) Orationes funebres in parentatione Kereszturii et Bisterfeldii.
 - h) Disputationes Albenses impressae.
 - i) Schema Albense impressum.
 - k) Itineraria manuscripta varia, in primis unum orientale variis linguis, codice viridi.

Manuscriptus codex arabicus in 4°. NB. Particularia, quae memoriae praesentanae non observantur, ex tempore facile dignosci possunt, vel ex forma vestitus, vel ex inscriptione, vel ex aliis signis.

Cautio: Libri alieni meis conjuncti ex inscriptionibus comperti, ut reddantur suis possessoribus, religio mihi est. In primis clarissimo domino Joanni Molnaro codex unus in folio, continens

varias epistolas propria manu Calvinii et aliorum proto-reformatorum exaratas.

Vestis nova pastoralis, et doctoralis more anglicano pretiose ornata holoserico, quae vestis sive toga cum tunica et femoralibus constitit mihi censum et viginti imperialibus; et multa alia quae jam in rutuba mihi non succurrunt, veluti Codex manuscriptus in 8°, continens collectionem variarum synodorum Hungaricarum.

Disputatio manuscripta inter Isaacum Basirium D. et N. Krsykowsky Polonum D. jesuitam Albae Juliae.

ADALÉK KÖNYVKERESKEDÉSÜNK XVIII. SZÁZADBELI TÖRTÉNETÉHEZ.

Közlő: Békesi Emil.

A m. k. helytartótanács útján 1772. évi augusztus havában egy »Ordo pro bibliopolis in Hungaria stabiliter manentibus« tétellett közzé, mint a mely az örökös tartományokban már életbe volt léptetve, s mely mig egyrészt most már nem igen kerül kézbe, — bár nyomtatva küldetett szét — másrészt a magyarországi könyvkereskedés történetéhez fontos és nem érdektelen adat. Latinul és németül adatott ugyan ki, de mi lehetőleg szóhá magyar fordításban közöljük.

1-ször. Mindenki, a ki magát a könyvkereskedésre szánja, azt előbb kellőképen tanulja meg; azért köteleztetik valamely szabadalmazott könyvkereskedőnél hat évet mint tanuló tölteni.

Azon esetben pedig, ha a tanuló a járandó szabad koszt és szálláson kívül felső- és fehér ruhát is kapna, a tanuló-idő hét évre terjesztetik ki.

2-szor. A tanuló idő alatt avattassék be a tanuló a könyvkereskedés szükséges ismeretébe és a német és a latin nyelven kívül még egy idegen nyelvet tanuljon meg.

3-szor. Ha valamely tanuló főnökétől megszökik, azt fel fogadni és kitanítani az örökös tartományok egy másik könyvkereskedőjének nem szabad, hanem a tanuló első főnökéhez vi-